

„GRUPP-80“ – MÄLESTUSI TEATRITEGEMISEST VÕRU „KANDLES“

JANIKA KRONBERG

Uskumatu, aga tõsi – mõningatest sündmustest on tõepoolest möödas kakskümmend viis aastat. Tänavune legendaarse „Propelleri“ kontserdist ja „neljakümne kirja“ kirjutamisest veerandsajandi möödumise tähistamine kergitasid taas meelde ühe tollesse aega kuuluva teatriloolise nähtuse, olgugi et omal ajal jäi see üsna perifeerseks. Ja olgugi see Võrus teatritegemist kajastavas muidu heas raamatus „Avastage Võru Kannel“ (Võru, 2000) täiesti tähelepanuta jäänud. Kogumiku autori Silvi Jansoni sõnul materjalipuuduse tõttu kultuurimaja arhiivis.

Seega jääb üle pöörduda oma mälu ja isiklikus arhiivis paratamatult samuti katkendlikult säilinud dokumentide poole. Sest mälu on ju selektiivne, ja tollaseid ajalehelõigendeid ei märganud mu väljakujunemata arhivaarivaist veel täpselt dateerida. Alles hoida aga küll. Järgnevalt tulebki nende põhjal kõne alla üks teatritegemise katse Lõuna-Eestis – harrastuslik ja ebaprofessionaalne, võiks ju öelda, ent samas nooruslikult julge ja entusiastlik, ehk eksperimentaalnegi nii omas ajas kui üldisemalt, katse, mis asjaosalistele ja küllap ka toonasele publikule andis olulist vaimset ärgitust.

Kunagi 1980. aasta sügisel tuli Võru kultuurimajja „Kannel“ kokku umbes seitse Kreutzwaldi-nimelise Võru I Keskkooli õpilast. Kutsujaks, vististi Võru kohaliku ajalehe „Töörahva Elu“ kaudu, oli tänavune Eesti Kultuurkapitali „Ela ja sära“ stipendiumi laureaat Kalev Kudu, kes pärast aastast kultuurhariduse tudeerimist Tallinna Pedagoogilises Instituudis oli mingite sekelduste tõttu koolis sunnitud kodulinna naasma. Tollal oli ta tuntud eelkõige diskorina ja teinud oma Tallinna-aastal ka paar teledisko saadet Eesti Televisioonis. Kolm aastat Kalevist nooremana ja tema naabrina samas majas elades olin paaril tema õhtul nuppe keeranud ja plaate vahetanud ning kutse peale läksin – ilma eriliste vaimsete huvideta küll – koos paari klassikaaslasega vaatama, mida kultuurimajas mingile noorsoometoodiku töökohale maabunud Kalev nüüd plaanib. Side teatri ja kultuuriga üldse oli Kalevil juba kodust kaasas – tema isa Ilmar Kudu oli tollal Võrus täitevkomitee kultuuriosakonna juhataja ja mängis ka ise paljudes Võru Rahvateatri lavastustes ning ilmselt juhendas mõnevõrra ka Kalevit. Niivõrd, kui poja loomulik isepäisus ja eksperimenteerimistung seda lubasid.

„Sein”. Olime küll „kõigest” tellised seinas, samal ajal kui solistidena kandsid etenduse raskust Üllar Kibena ja Tea Maadla (Kõrs), kuid süsteemi destruktiivne mõju üksikisikule oli juba muusikast lähtudes esiplaanil ka selles lavastuses, haakudes „Grupp-80” teiste tegemiste ideoloogiaga.

Kalev plaanis teha teatrit. Pealinnast oli ta saanud aastasele teatrilasele haridusele lisaks kaasa ka energiat ja ideid ning nüüd vaimse guruna pürgis neid meie abil ja vahest meid ka oluliselt vormides teostama. Alustasime etüüdidest ja eneseharimisest. Nädalas paarikordsed kokkusaamised, millest ajapikku said proovid, algasid treeningust, hääle lahtitegemisest ja muust säärasest, ning kulgesid hilisõhtusse Kalevi soovitatud ja meie loetud kirjanduse arutamisega. Avastasime „Loomingu” ja „Loomingu” Raamatukogu”, ahmisime endasse

Hermann Hesse „Stepihundi” „ainult hulludele” võlu, lugesime Linnart Mälli tõlgitud india klassikat, Mahatma Gandhit ja Jawaharlal Nehru „India avastamist”, prantsuse eksistentsialiste, poolakatest olid terase tähelepanu all eesti keeles ilmunud Sławomir Mrożeki novellid, kodumaistest autoritest lugesime kõige rohkem vist Mati Unti ja Arvo Valtoni varasemaid groteskseid novelle ja Jüri Üdi luulet, ilmselt ka üht-teist käsikirjalist, samuti vähest eesti keeles ilmunud teatriteoreetilist kirjandust. Filmikunsti avastasime endi jaoks uuest

vaatevinklist Andrei Tarkovski teoste kaudu. Kuidagi jõudis meieni „neljakümne kirja“ koopia, mille kooli direktor Ilmar Reiman konfiskeeris, kedagi küll karistamata. Vastupanu süsteemile ei olnud teadlik, küll aga intuiitivne, põhinedes ebamäärasel äratundmisel, et miski on mäda selles riigis. Tollaseid vastukajasi ajakirjanduses ja kulisside-taguseid arutelusi meenutades kerkibki nime all „Grupp-80“ esinenud koosluse põhiteemana esile süsteemi ja üksikisiku konfliktne vahekord. Mässuvaimu ja individualismi virgutasi seal samas Võru kultuurimajas tollal juba tegutsenud ansambel „Hetero“, esialgse ja miskipärast keelatud nimega „Heteronoomia“, kelle AC/DC ja Judas Priesti mõjuline *hard rock* nii mõnelgi korral järgnes „Grupp-80“ etendustele.

Julge pealehakkamine ilmnis grupi esimeses, kunagi detsembris 1980 kesk-kooli laval ette kantud kompositsioonis „Kool!“ mis sai alguse õpetajaid parodeerivatest etüüdidest ja oli rajatud äratundmisenefektile. Tigidust selles ei olnud, vähemalt suhtusid õpetajad enda karikeerimisse üpris sallivalt, mässuvaimu aga küll. Kalev on hiljem meenutanud veel „Kooli“ teist, radikaalsemat varianti, mille esitasime Vastseliinas, kuid selle erinevatest nüanssidest puudub mul mälestus. Igatahes lõppes lavastus Juhan Viidingu luuletuse „Kõrged, kummalised, sopilised majad, kiire elu, vanad linnateed...“ kooris lugemisega ja see andis kogu etendusele tugeva eksistentsiaalse värvingu.

1981. aasta kevadel esietendus „Grupp-80“ teine, aga tagantjärele mõeldes kõige pretensioonikam, hulljulgegi ettevõtmine: tuntud poola draamakirjaniku Tadeusz Różewiczi täispikk näidend „Kartoteek“. Kavalehel puudub täpne esietenduse aeg, kuid sellel on ära toodud kõik „Grupp-80-ga“ koostööd teinute nimed. Peaosa, Kangelast, mängis muidugi Kalev ise, ja tegi

seada hästi. Et tegelasi oli päris palju, kutsuti truppi juurde paar tütarlast ja männgiti mitut rolli. Kalev on hiljem meenutanud, et „Kartoteegis“ püüdsime võimalikult siiralt uurida ahistavast ruumist või „süsteemist“ eraldunud inimese kannatusi, eetilisi printsiipe ja komplekse. Meelde on jäänud ühe vaataja arusaam lavastusest, et see oli fašismivastane. Teravik oli muidugi suunatud totalitaarse süsteemi vastu üldse.

Säilinud kavaleht tunnistab „Grupp-80“ kaasategemist samal kevadel ka ühes tantsulavastuses: 26. mail toimus kultuurimajas „Kannel“ TPedI-s tantsujuhtimist õppinud Ülle Meejärve diplomietendus, koreograafiline kompositsioon „Sein“ – Mait Agu juhendamisel ja muidugi tollal värske *Pink Floyd*'i plaadi „The Wall“ muusika järgi. Olime küll „kõigest“ tellised seinas, samal ajal kui solistidena kandsid etenduse raskust Üllar Kibena ja Tea Maadla (Kõrs), kuid süsteemi destruktiivne mõju üksikisikule oli juba muusikast lähtudes esiplaanil ka selles lavastuses, haakudes „Grupp-80“ teiste tegemiste ideoloogiaga. Arvustusi selle etenduse kohta ilmus ka kesksetes ajalehtedes, vähemalt „Noorte Hääles“.

Ilmselt sama 1981. aasta kevadel valmis Ülle Meejärve ja Kalevi ühistöös teinegi liikumisetendus, kuid üksnes „Grupp-80“ esituses ja koomilises võtmes – kriminaalballett „Hambatehniku mõistatus“, mille suure kodumaa reeturi paljastamisest pajatav libreto oleks justkui pärit mingist ajalehest, näiteks „Sirbi ja Vasara“ huumorisabast. Mängisin spiooni, kes Lääne ees lõmitavale hambatehnikule heidab üle öla „Marlboro“ paki. Lavastuse vaimukaima, energilise ja vilunud kagebiidi rolli tegi praegune „Tallinki“ raamatupidaja Meelis Asi, toimetades oma paljastustegvust Hatšaturjani „Mõõkade tantsu“ saatel. Grupi lavastustes oli muusikal üldse väga oluline osa.

„Sõnadeta
vaatemäng I”.
Beckett'i tüki
ainukest tegelast
mängides pidin
sisseelamiseks
kõvasti
tudeerima
absurdifilosoofiat
ja
konspeteerisin
Albert Camus’
„Sisyphose
müüti” usinamalt
kui marksismi-
leninismi
klassikuid millal
iganes hiljem.
Pildil
Janika Kronberg.

Vahepeal ähvardas Kalevit küll Nõukogude armee, kuid kuidagi õnnestus tal seda ülimalt isiksusevaenulikku teenistust edasi lükata. Küllap oli siingi, nagu paljude teiste puhul, tegemist süsteemivastase mänguga. Sügisel 1981 jätkas „Grupp-80” igatahes uue hooga, olgugi vahepeal keskkooli lõpetanute võrra vähenenud koosseisus. Kunagi 1982. aasta algul esietendus „Kandles” neljaosaline kompositsioon „Lahkumine”, aluseks poolakate Julian Kawaleci novell „Armide” ja Sławomir Mrożeki „Tundmatu sõduri ausammas” ja

„Trummilööja juhtum” ning Samuel Beckett'i lühinäidend „Sõnadeta vaatemäng I”. Lavastuses tegi kaasa kultuurimaja kunstiline juht Kalju Liiver, mängides „Armides” tundetut Meest Lakkkingades, kes, ikka sedasama süsteemi esindades, hävitab revolvrilaskudega süütut ja individuaalsust manifesteerivat mängurõõmu. Lavastus tervikuna tõi esile Kalevi absurdilembuse, mis pole teda jätnud tänaseni. Selle sügavusest annab tunnistust see, et Beckett'i tüki ainukest tegelast mängides pidin sisseelemiseks kõvasti tudeerima absurdifi-

Tennessee Williams, „Elamiskõlbmatuks tunnistatud”. Maire Tuul (Willie) ja Margus Kurvits (Tom).

losoofiat ja konspekterisin Albert Camus' „Sisyphose müüti” usinamalt kui marksismi-leninismi klassikuid millal iganes hiljem. See lihtsustatult tegelase kukkumistest ja viledest, püüdluste mõttetustest siiski kuidagi helgesse resignatsiooni – vähemalt tagantjärele sõnastatud toonases lavalises taotluses – kulgev näidend oli tegijaile õigupoolest sama pretensioonikas ettevõtmine kui „Kartoteek”, ent kuidagi, ja mitte sugugi kehvasti, see õnnestus. Igal juhul ei raatsi siin tsiteerimata jätta üht lauset Kalevi ajaleheartiklist: „Meie eelmistes

töodes vähem rakendust leidnud J. Kronberg mängib „Beckett-tükis” end huvitavaks inimeseks.”¹ Nojaa, ühe versiooni järgi sain sõnadeta rolli oma kehva diktsiooni, eriti rotatsismi tõttu, mis hili-semas eas on vist vähenenud. Peamiselt Kauksi Ülle sulest – kes parasjagu harjutas kätt Tartu Riikliku Ülikooli esimese kursuse žurnalistina – ilmunud arvustustes nii „Lahkumise” kui ka teiste lavastuste kohta jagus tunnustust kõigile osalejaile.

„Grupp-80” viimane esinemine toimus 29. aprillil 1982: taas etendati „Lah-

T. Rożewiczi „Kartoteek“

Kollaaž elust ilma vaheajata.
Tõlkinud: Aleksander Kurtna ja Boris Kabur.
Lavastaja: Kalev Kudu
Kunstnik: Anu Tamm
Valgus ja heli: Robi Koik
 Rait Raudmäe
 Tegelased ilmumise järjekorras:

«Kangeiane»	Kalev Kudu
Ema	Aivi Kann
Isa	Üllar Volkov
1. Rauk	Janika Kronberg
2. Rauk	Maire Tuul
Hääl Teki ALT	Kaja Kaurson
Olga	Ruth Mets
Onu	Margus Kurvits
Soni	Meelis Asi
Kaabu	Toomas Russak
Bobik	Üllar Volkov
Bobiku Peremees	Meelis Asi
Ettekandja	Ruth Mets
Proua	Aivi Kann
Paks Naine	Aivi Kann
Temperamentne Naine	Ruth Mets
Neiu	Kaja Kaurson
Opetaja	Toomas Russak
Sekretär	Kaja Kaurson
Ajakirjanik	Margus Kurvits

Aeg: TÄNA ja edaspidi

„Kartoteek“

Tuntud poola luuletaja ja dramaturgi Tadeusz Rożewiczi esimene draamatöö «Kartoteek» (1958) sai nii kodumaal kui ka välismaal lavadel tohutu menu osaliseks ning peaaegu sürrealistliku groteskiteatri alustajaks Poolas. Teose uudet tehnikat on nimetatud ka kollaažiks. Termin on laenatud maalikunstist, kus lõuendile, papile või lauatükile kinnitatakse pleki- ja metallitükid, nõõri- ja traadijupid, ajaleheväljalõiked ning nõudeküllid moodustavad absurdsed ja abstrakteid kombinatsioone, et sümboliseerida kaasajaga maailma kaotilisust ning absurdust. Tema lavateosed koosnevad organiseerimata ning omavahel seostamata situatsioonidest, millest kohati kasvab koomika, nn. absurdihuumor. Sellised mehhanilised kleeppildid on pandud väljendama meie tehnika ja industrialisatsiooni ajastule iseloomulikkude automaatset tegevust. Rożewiczi dialoogid kubisevad sõnaraamatu märksõnade ja tähtede mehhaanilistest rivistustest, publitsistlike ning teaduslike tekstide tsitaatidest, tänava-argooist pärit väljenditest.

Rożewiczi draama ei ole niivõrd umbusaldus intellektuaalse kultuuri vastu kui kuristiku tunnetamine vaimekultuuri kõrget sfääride ja inimese tavalise sisetu vahel, mis on ajalooliselt ilmnunud sellisel apokalüptilisel viisil, et seda kunagi enam unustada ei tohi.

A. Kurtna

Armas vaataja! «Kartoteegi» peategelane on kollektiivne kangelane. Ta on anonüümne, tal pole kindlat isiksust, iga, elukutset, isegi mitte nime (neid vahetab ta ühtluga). See on keegi, kes intensiivselt elab läbi sellised nähtused nagu sõda, okupatsioon, kurjus, patt. Oleme arvamisel, et võttes peategelast eelkõige kui tunde- ja mõttekogumit oleks just see Teile esimeseks võtmeks lavategevusse, etendusse sisseelamisel.

Lavastaja

kumist”, millele aga uuslavastusena eelnes Tennessee Williamsi lühinäidend „Elamiskõlbmatuks tunnistatud”, Tomi ja Willie osas meelde jäävalt Margus Kurvits ja Maire Tuul, taustamuusikaks parasjagu nende ridade kirjutamise aegu Tallinnas tuuritava Phil Collins’i „In the Air” – kes oleks võinud tollases umbsuses ennustada hilisemat staaride paraadi siinmail ja eriti sellist kokkusattumist!

Isikliku ja võõrandamatu mälestuse-na tollest viimasest etendusest kannan oma peopesal kahe õmblusega armi. Nimelt olid esimeses, Williamsi näidendi vaatuses laval olnud mingid kangaga kaetud atribuudid, mis markeerisid raudteed, ja kangas oli tõmmatud pingule lavalaudadesse taotud naeltega. Vähemalt üks nael oli vaheajal jäänud tangidega välja kangutamata ja oma viimasel kukkumisel maandusin just tolle

naelapea otsa. Veidi rohkem kui kolm tilka verd sai seega kunsti altarile ohverdada, kuigi teatri asemel olen hiljem rohkem pühendunud mõne muu muusa teenimisele.

„Grupp-80” läks laiali ettekatsetult hüvastijätuetenduse ja teadliku paratamatusega, enamasti põhjuseks osaliste koolilõpetamine ja uute horisontide vallutamise tung. Kalev võeti siiski sõjaväkke. Otsekui kinnitamaks, vähemalt osaliselt, neid Juhan Viidingu sõnu, mida paar aastat hiljem mulle endale tsiteeriti: „Kõik, kõik mu sõbrad olid sõjaväes.”

Kommentaari:

¹ Kalev Kudu. „„Grupp-80” lahkub lavalt”. – „Tööraha Elu” 29. IV 1982.